

Andrej Abramović\*

## Općeprihvaćena načela kao kriterij za tumačenje pravne norme

### Sadržaj

1. Uvod
2. Načelo ustavnosti i zakonitosti - načelo trodiobe vlasti
3. *Ne bis in idem*
4. Zločin, kazna i zastara
5. Načelo zaštite od političke diskriminacije
6. Načelo posebne skrbi o udovicama
7. Načelo pravičnosti
8. Odvjetništvo kao ustavna kategorija i parnično načelo pomoći nekoj stranci
9. Završne napomene

### 1. Uvod

Čovjek je društvena životinja (Aristotel), a društvo treba biti uređeno pravom. Da bi neko društvo bilo napredno i civilizirano, nije dovoljno da pravo postoji, već je potrebno i da ono vlada društvom. Vladavina prava, kao usklađenost odnosa u društvu s normama pozitivnog prava nije nešto što se samo po sebi razumije, posebno na ovim prostorima. To je ideal kojem treba težiti, a koji je – kao i svako savršenstvo – tako teško dostići.

Postoje, međutim, svakom pravnom praktičaru dobro poznate situacije kada treba primijeniti pravo, ali nije sasvim izvjesno kako to učiniti. Često je norma insuficijentna, ponekad je uopće nema<sup>1</sup>. Ali danas u takvoj situaciji nije više moguće izmaknuti se kroz formulaciju *non liquet*,

---

\* Autor je sudac Upravnog suda u Zagrebu.

<sup>1</sup> Kao što je to poetski izrazio Robert Penn Warren u svome remek-djelu *Svi kraljevi ljudi*: „Zakon ti je kao pokrivač za jednu osobu na jednom krevetu, a mora služiti za dvostruki krevet i za tri osobe, koje su se skutrile u studenoj noći. Nema jednostavno dovoljno pokrivača da pokrije svu trojicu, makar koliko pokrivač potezali i teglili, i netko će od tih sigurno uhvatiti upalu pluća. Ili, zakon ti je poput hlača, koje si lani kupio dječaku koji raste, a ove godine šavovi na tim hlačama pucaju i goljenice oblazi zrak. Zakon je uvijek prekratak i preuzak za čovječanstvo koje neprestano raste.“

već treba naći rješenje. Nomotehnički slabu normu treba moći protumačiti, a pravne praznine (barem privremeno) ispuniti.

Pravna znanost poznaje više vrsta tumačenja zakona, od kojih su najvažnija gramatičko, logičko i teleološko. Teleološko tumačenje tj. tumačenje prema cilju/svrsi pravnog pravila zajednička je metoda kako kod tumačenja postojeće norme, tako i kod popunjavanja pravnih praznina – tada zajedno sa zakonskom ili pravnom analogijom (*analogia legis* i *analogia iuris*). To nas dovodi do ključnog pitanja za svakog pravnika, naime, pitanja o ciljevima prava. Ako pravo uređuje čovjekov svijet, onda je cilj prava da svijet bude svaki puta sve bolji, i sve bolje uređen. Kriterij za određenje pojma „bolji svijet“ treba biti općeprihvaćeno društveno shvaćanje i društveni interes prema općem mišljenju, jer je pravo nešto što je imanentno društvu. Dakle, moral društva – jer je to sinonim za općeprihvaćeno mišljenje – pokazuje se ključnim za razumijevanje aksiologije prava. To je razumljivo samo po sebi, budući da je moral – iako ne jedini – ipak glavni korijen prava. Pravo je nastalo (i) iz morala, i teži da cjelokupno moralom ponovno postane, jer bi u idealnom svijetu pravne norme njihovi adresati internalizirali, te bi ih shvaćali kao autonomne tj. svoje a ne nametnute.

Katalog načela pravnog sistema najčešće – i u najvećem dijelu - nalazimo u Ustavu neke zemlje kao u najvišem pravnom aktu te zemlje. Tako Ustav RH<sup>2</sup>, u čl. 3 određuje da su „sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava.“

Ali, ne moraju sva općeprihvaćena načela biti negdje upisana. Neka mi na ovom mjestu bude dopuštena digresija, kako bih mogao objasniti gornju misao. Dakle, u principu možemo reći da pravo propisuje poželjno ponašanje. Nameće se zaključak da je nepoželjno ponašanje ono koje je protivno pravu. Ali, takav zaključak ne vrijedi za cijelu jednu važnu granu prava, za kazneno pravo. Tamo je upravo propisano ponašanje onakvo kakvo je zabranjeno. Struktura kaznene norme ne sadrži načelo/zabranu, nego kaznu za onoga koji (neizrečenu) zabranu prekrši. Tako Kazneni zakon (KZ)<sup>3</sup> ne kaže „zabranjeno je ljude ubijati“, već „tko ubije drugoga, kaznit će se (...)“. Za neke norme Kaznenog zakona opća načela možemo pronaći u Ustavu, ili u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (EKLJP). Tako npr. opće načelo za kazneno djelo ubojstva iz čl. 110 KZ možemo pronaći u čl. 21 Ustava RH („Svako ljudsko biće ima pravo na život“) i u čl. 2.1 EKLJP uz Protokol 6 („Nitko ne smije namjerno biti lišen života [...]“). Ali, bilo bi teško naći u Ustavu ili EKLJP princip za npr. čl. 291 KZ koji određuje da će se „službena ili odgovorna osoba koja iskoristi svoj položaj ili ovlast, prekorači granice svoje ovlasti ili ne obavi dužnost pa time sebi ili drugoj osobi pribavi korist ili drugome prouzroči štetu kazniti (...)“ – mislim da ne pretjerujem kada kažem da postoji društveni konsenzus (i moralno pravilo) da se javna služba ne smije vršiti na vlastitu korist.

Ambicija je ovog rada da kazuistički, na nekoliko primjera, pokaže primjenu gore izloženih teorijskih postavki o tumačenju prava i pravne norme pomoću općeprihvaćenih načela tj. pravnih principa. Termin „općeprihvaćeni“ valja u kontekstu ovog rada shvatiti u njegovom širem smislu značenja, tj. kao „većinom prihvaćeni“, barem onolikom većinom kakva je potrebna za

<sup>2</sup> NN 56/90, 135/97, 8/98 pročišćeni tekst, 113/00, 41/01 pročišćeni tekst, 55/01 i 76/10.

<sup>3</sup> NN 125/11.

donošenje Ustava. Pravo, kao što znamo, ne mora (uvijek) biti pravedno, a pozitivisti i normativisti pravednost uopće niti ne drže bitnom karakteristikom prava, već iracionalnom idejom. *Ius non est iustum, sed iussum* (Hobbes).

Usprkos tome, kod tumačenja norme, svaki će se praktičar držati principa da je *ius ars boni et aequi*. Nisu sva općeprihvaćena načela nekog pravnog sistema ujedno i moralni principi, ali su to najvećim dijelom. Tumačenje neke norme moguće je, naravno, i na drugi način, koji ne mora nužno biti povezan s moralnim principima. Međutim, kada se radi o popunjavanju pravnih praznina analogijom *iuris*, neizostavno će se to morati temeljiti na moralnim, i ni na kakvim drugim, principima. Oni su, naime, jedini općeprihvaćeni u pravom, najužem smislu tog pojma. Oni su u društvu autonomno važeći, a ostali moraju biti propisani – a ako su propisani, zna se za koji su konkretan slučaj propisani.

Za kraj ovog uvoda, prilog ilustraciji rukovodeće ideje za obradu naslovne teme, iskoristit ću jednu slikovitu usporedbu. Pravni sustav je golema građevina koju su gradile generacije i generacije naših prethodnika, i koju smo zatekli u obliku i veličini u kojoj već jest. No, ako na toj građevini želimo dograditi balkon prema ulici, ili podići novi kat, nužno ćemo morati najprije propitati temelje zgrade: koliko su duboki, u kakvoj su zemlji iskopani, od kakvog su materijala, hoće li izdržati? Sve to treba najprije istražiti, i, na naše iznenađenje, upravo u tim temeljima naći ćemo sav potreban materijal za novu gradnju.

## 2. Načelo ustavnosti i zakonitosti – načelo trodiobe vlasti

Ustavno načelo iz čl. 5 Ustava RH koje određuje da u RH zakoni moraju biti u suglasnosti s Ustavom, a ostali propisi i s Ustavom i sa zakonom te da je svatko dužan držati se Ustava i prava i poštivati pravni poredak RH, nije tako jednoznačno primjenljiva kako se na prvi pogled može činiti. Pokušat ću to objasniti na sljedećem primjeru.

Sredinom 2013. godine sudac Trgovačkog suda u Zagrebu podnio je Ustavnom sudu RH opširan zahtjev (podredno prijedlog) za ocjenu ustavnosti nekih odredaba Zakona o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi<sup>4</sup> (ZFPPN). Najveći broj spornih odredaba ZFPPN, navodi podnositelj zahtjeva/prijedloga, u suprotnosti je s načelom iz čl. 14 st. 2 Ustava RH, a prema kojem su „svi pred zakonom jednaki“. Tako povredu tog načela vidi u:

- odredbi da postupak vodi u drugom stupnju tijelo imenovano od strane ministra financija, a Ministarstvo financija je redovno (i) vjerovnik;
- odredbi da osoba javnog prava kao dužnik duguje uz povlaštenu stopu zatezne kamate;
- odredbi da se smatraju utvrđenima tražbine o kojima postoji suglasnost dužnika i vjerovnika, jer to otvara mogućnost zlouporaba, odnosno da dužnik prizna i tražbinu koja u stvari ne postoji kako se ne bi obustavio postupak, što bi značilo stečaj;
- odredbu da svoje potraživanje u nagodbu prijavljuju i solidarni dužnici, jamci dužnika nagodbe i banke garanti/izdatnice akreditiva, koji onda imaju i pravo glasa kao vjerovnici;

<sup>4</sup> NN 108/12, 144/12, 81/13 i 112/13.

- odredbe da se nakon pravomoćnosti rješenja o potvrdi predstečajne nagodbe nije dopušteno pokretanje ovršnog, upravnog ili parničnog postupka protiv dužnika radi utvrđenja i ostvarenja tražbine koja je nastala prije otvaranja postupka predstečajne nagodbe, a u tom postupku nije prijavljena od strane vjerovnika niti je tu tražbinu dužnik uvrstio u popis obveza prema vjerovnicima itd.

Ustavni sud RH je o zahtjevu posredno odlučio<sup>5</sup> protumačivši da se kao kvalificirani podnositelji zahtjeva za ocjenu ustavnosti mogu pojaviti samo tijela koja zastupaju njihovi čelnici, a ne fizičke osobe na pozicijama unutar tih tijela, tj. da je zahtjev za ocjenu ustavnosti mogao podnijeti samo predsjednik suda, a ne sudac. O prijedlogu za ocjenu ustavnosti još nije odlučeno.

Najprije par riječi o zahtjevu/prijedlogu za ocjenu ustavnosti: prvo što bi se o njemu moglo, bez dublje analize, kazati jest da teško zakon može biti nesuglasan s Ustavom ako povređuje načelo jednakosti pred zakonom vlastitom – zlouporabom. Međutim, odmah zatim treba primijetiti da je zakon koji otvara široke mogućnosti zlouporabe nedvojbeno loš zakon, i da je sudac, upozorivši na to (i izloživši se jakom medijskom pritisku izvršne vlasti), učinio hrabar iskorak, neovisno o tome da li je doktrinarno u pravu ili nije. Za mene to nije najzanimljivije u izloženom slučaju.

Naime, čini se da je Ustavni sud RH u naznačenoj odluci, posredno odlučujući o načelu ustavnosti, možda povrijedio drugo ustavno načelo tj. načelo trodiobe vlasti. Izraženo pravno stajalište čini mi se da je pogrešno tj. protivno Ustavu: „Što se tiče sudbene vlasti, Ustavni sud u dosadašnjoj praksi nije pravio razliku između sudova i ostalih kvalificiranih pokretača postupka ocjene ustavnosti pravnih normi. On nikada nije isključio mogućnost da zahtjev potpiše konkretan sudac ili predsjednik konkretnog sudskog vijeća, ali je smatrao da aktivitet suda, kada se on obraća Ustavnom sudu u postupku ocjene ustavnosti pravnih normi, jest aktivitet tijela državne vlasti (institucionalni kriterij) koje pred Ustavnim sudom mora predstavljati predsjednik suda kao najviše tijelo sudske uprave u sudu, a sam zahtjev mora sadržavati i njegov potpis i pečat suda.“

Razlika između zahtjeva i prijedloga za ocjenu ustavnosti zakona sastoji se o tome što o zahtjevu Ustavni sud mora odlučiti, a povodom prijedloga Ustavni sud na sjednici odlučuje da li će uopće prihvatiti prijedlog i pokrenuti postupak<sup>6</sup>.

Logika stvari upućuje na činjenicu da će se pitanje (ne)ustavnosti nekog zakona redovito pojavljivati pred određenim sucem, a da se ne može pojaviti „pred sudom“, jer sud kao tijelo ne može postupati u pojedinačnom predmetu. Formulacija „sud X iz Y po sucu toga suda N.N. presudio je (...)“ najbolje pokazuje što, tj. tko je „sud“ u pojedinačnom spisu. S druge strane, prema Zakonu o sudovima<sup>7</sup> predsjednik suda je sudac koji obavlja (i) poslove sudske uprave. To znači da pojedini sudac uopće ne bi mogao postići da se uputi zahtjev za ocjenu ustavnosti nekog zakona Ustavnom sudu ako drugi sudac – koji je ujedno i predsjednik suda – ne misli o tom problemu na isti način. Iz toga dalje slijedi zaključak da je pitanje (ne)ustavnosti nekog zakona zapravo pitanje vezano za sudske upravu, a što nije, niti bi smjelo biti.

Sudska uprava nije suđenje u užem smislu, već poveznica između sudske i izvršne vlasti. Kod imenovanja predsjednika suda traži se mišljenje (i) ministra pravosuđa prema čl. 83 st. 4 Zakona

<sup>5</sup> U-I-4175/2013-PP od 27. 08. 2013, NN 108/13.

<sup>6</sup> Čl. 43 Ustavnog zakona o Ustavnom sudu RH, NN 99/99 i dr.

<sup>7</sup> NN 28/13.

o državnom sudbenom vijeću<sup>8</sup>, a razrješenje predsjednika suda može tražiti (i) ministar pravosuđa prema odredbi čl. 85 st. 4 istog Zakona.

Dakle, od svih sudaca, jedino na predsjednika suda izvršna vlast može imati nekog utjecaja, a on bi jedini bio ovlašten podnijeti zahtjev za ocjenu ustavnosti zakona koji je parlamentu predložila ta ista izvršna vlast, pa možda čak i isto ministarstvo. Nije li takvo rješenje u suprotnosti s odredbom čl. 4 Ustava RH koji glasi: „U Republici Hrvatskoj državna je vlast ustrojena na načelu diobe vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu (...). Načelo diobe vlasti uključuje oblike međusobne suradnje i uzajamne provjere nositelja vlasti propisane Ustavom i zakonom.“

### 3. Ne bis in idem

Ako je poželjno da pravo bude pravedno, načelo *ne bis in idem* iz čl. 31 st. 2 Ustava RH i čl. 4 Protokola 7 uz EKLJP to sigurno nije. Zastarni rokovi pritišću organe kaznenog progona, sud mora suditi temeljem dokaznog materijala koji već ima (...). Moguće je da se i u poštenom, i *lege artis* provedenom postupku krivca oslobodi zbog npr. nedostatka dokaza, da i ne govorimo da je otvorena mogućnost manipulacije, pa se krivca (kojeg se zapravo želi osloboditi) izvede pred sud prerano, bez valjane istrage. Ali, pustimo teorije zavjere i zamislimo sasvim moguć scenarij: netko je počinio gnjusnan zločin, suđen je i pravomoćno oslobođen uslijed nedostatka dokaza, da bi kasnije izumljena tehnika (npr. DNA analize) pokazala da je ipak on bio krivac. Da je bilo obrnuto, da su osudili nevinog, on bi mogao pomoću novih dokaza ishoditi reviziju procesa. A oštećenik? Ovako imamo krajnje nepravedan rezultat: poznatog i izvjesnog krivca kojem se ne može ponovno suditi<sup>9</sup>.

Srećom se takvi drastični slučajevi ne pojavljuju često u praksi, ali je zato javnost zatekla odluka Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) u slučaju broj 55759/07 *Maresti protiv RH*, u kojem je ESLJP utvrdio povredu načela *ne bis in idem* tj. Protokola 7 uz EKLJP, kada je podnositelju zahtjeva – recidivistu koji je pijan pretukao čovjeka na autobusnom kolodvoru slomivši mu pri tome zubnu protezu – najprije u prekršajnom postupku zbog remećenja javnog reda i mira izrečena zatvorska kazna od 40 dana, a potom je u kaznenom postupku zbog nanošenja teške tjelesne ozljede osuđen na godinu dana zatvora. ESLJP je utvrdio povredu načela *ne bis in idem*, bez obzira što biće prekršajnog djela ne sadržava nečije ozljeđivanje, sve primjenom tzv. mjerila Engel (1) razvrstavanje djela prema nacionalnom pravu, (2) narav djela i (3) stupanj težine kazne (iz slučaja *Engel & others vs the Netherlands*)<sup>10</sup>.

U praksi Upravnog suda se pojavilo slično pitanje vezano za naplatu trošarina zbog nenamjenskog korištenja plinskog ulja za pogon vozila tj. zbog vožnje automobila na loživo ulje. Naime, takva zloupotreba predstavlja trošarinski prekršaj iz čl. 102 Zakona o trošarinama<sup>11</sup>, za koji se postupak vodi pred prekršajnim sudom, i može se kazniti od 10.000,00 kn – 2.000.000,00 kn pravna osoba, a od 5.000,00 kn – 100.000,00 kn fizička osoba koja „koristi za pogon ili utiče u spremnik“ lož-ulje. Ujedno, u upravnom postupku temeljem odredbe čl. 90 istog Zakona o trošarinama, vlasnik motornog vozila mora platiti trošarinu na količinu goriva koja odgovara

<sup>8</sup> NN 116/10, 57/11, 130/11 i 28/13.

<sup>9</sup> Bez ambicije da dublje ulazim u problem, pitam se: ako bi žrtva tada uzela sebi pravo na osvetu, bi li i tada osveta bila „bezobzima“ – i time kvalifikatorna – iako sustav nije bio sposoban kaznom zločincu dati satisfakciju žrtvi?

<sup>10</sup> Drugo i treće mjerilo tretiraju se alternativno tj. ne traže se kumulativno.

<sup>11</sup> NN 22/13, 32/13 i 81/13.

zapremeni rezervoara uvećanoj 100 puta<sup>12</sup>. Dilema je sljedeća: nije li naplata paušalne stostruke trošarine također kaznena odredba, odnosno ne predstavljaju li obje ove odredbe u stvari dvije različite kazne za jedno isto činjenje?

Ako apliciramo mjerila Engel, prema mjerilu br. 1 prvospomenuto je prekršaj, a drugospomenuto (bi trebala biti) trošarina za prošlo vrijeme pretpostavljenog kršenja zakona. Narav djela slična je, gotovo identična, novčano davanje temeljem iste činjenične osnove. Stupanj kazne – ako je o kazni uistinu riječ u drugom slučaju – usporediv je tj. paušal trošarine usporediv je s minimumom prekršajne kazne.

Prema mojem mišljenju tu se ipak ne radi o dvije kazne, već o jednoj kazni (u prekršajnom postupku) i jednoj paušalnoj naplati naknade štete (u upravnom postupku) koju je korisnik vozila počinio državnom proračunu vjerojatnim korištenjem neodgovarajućeg goriva i u periodu prije nego što je u takvoj radnji zatečen. Ali dileme sigurno postoje, posebno ako su specifične okolnosti slučaja (npr. upravo nabavljeno vozilo, ili novo vozilo ili slično), koje ne opravdavaju naplatu štete u očito neodgovarajućem paušalnom iznosu, i nije uopće isključeno da će neki drugi sudac u istoj takvoj stvari zauzeti stav da se punom primjenom zakona povređuje načelo *ne bis in idem*.

Kao i uvijek, linija između „da“ i „ne“ vrlo je tanka, a istina ovisi o oku onoga koji na slučaj gleda. Ipak, ostaje da se upitamo: ne bi li bilo barem ekonomičnije da se vodi samo jedan postupak, bilo upravni, bilo prekršajni? Od prekršitelja bi se i po jednoj osnovi mogao uzeti isti novac bilo kao kazna, bilo kao paušalna odšteta, a ne bi trebalo na dva mjesta plaćati službenike i suce. Bilo bi brže i efikasnije, bez straha da ESLJP utvrdi povredu Protokola 7 ili povredu prava na suđenje u razumnom roku. Najbolja rješenja uvijek su tako jednostavna.

#### 4. Zločin, kazna i zastara

Prema odredbi čl. 31 st. 4 Ustava RH „ne zastarijevaju kaznena djela ratnog profiterstva, kao ni kaznena djela iz procesa pretvorbe i privatizacije, počinjena u vrijeme Domovinskog rata i mirne reintegracije, ratnog stanja i neposredne ugroženosti neovisnosti i teritorijalne cjelovitosti države, propisana zakonom, ili ona koja ne zastarijevaju prema međunarodnom pravu“. Zaključivanjem *a contrario*, ostala kaznena djela zastarijevaju. Dakle, za uzimanje mita u procesu privatizacije progon je moguć dokle god je počinitelj živ, a za kvalificirano ubojstvo iz koristoljublja dovoljno je skloniti se u Ekvador dvadesetak godina, uz pomoć opljačkanog novca.

Institut zastare, kako kaznenopravni, tako i građanskopravni, svakako izrazito odstupa od moralne vertikale koju bi prema općeprihvaćenom mišljenju pravni sustav trebao predstavljati. Ako praktični razlozi uzrokuju tako nepravedan rezultat, onda bi *de lege ferenda* tu iznimku od načela da zločin treba kazniti (ili da svoju obvezu treba ispuniti kako glasi) trebalo ograničiti barem na način da u kaznenom pravu zastara ne može teći dok je počinitelj djela zbog bijega izvan dohvata pravosuđa, prema pravilu da se *nemo auditur turpitudinem suam allegans*. Što se tiče zastare u građanskim stvarima, trebalo bi odrediti da kod uzajamnih obveza različite vrste

<sup>12</sup> Za prosječan automobil to iznosi cca 10.000,00 kn.

postoji ipak isti zastarni rok<sup>13</sup>, jer je rezultat najmanje u skladu s ciljevima prava kada se susretnu stvarnopravni zahtjev koji ne zastarijeva i obveznopravni, koji zastarijeva.

Međutim, zastara nije jednako regulirana u svim državama, pa je neke države za određena djela - koja u RH zastarijevaju - nemaju, ili imaju duže zastarne rokove. Ta je činjenica dobila na važnosti tj. aktualizirala se stupanjem na snagu Zakona o pravosudnoj suradnji u kaznenim stvarima s državama članicama EU<sup>14</sup> (ZPSKS EU) koji predstavlja iznimku od (a već predviđenu u) ustavnoj odredbi iz čl. 9 st. 2 Ustava RH, a prema kojoj „državljanin Republike Hrvatske ne može biti progan iz Republike Hrvatske niti mu se može oduzeti državljanstvo, a ne može biti ni izručen drugoj državi, osim kad se mora izvršiti odluka o izručenju ili predaji donesena u skladu s međunarodnim ugovorom ili pravnom stečevinom Europske unije“.

Na samom početku važenja ZPSKS EU pojavio se slučaj da je zemlja u kojoj kazneno djelo ubojstva ne zastarijeva zatražila predaju državljanina RH, a gdje bi isto kazneno djelo već bilo zahvaćeno zastarom. Problem se sastoji u sljedećem: ZPSKS EU u čl. 10 navodi katalog od 32 kažnjiva djela u općim kategorijama - među njima i djelo ubojstva - u slučaju kojih se ne ispituje dvostruka kažnjivost kao eventualna smetnja udovoljavanju zahtjevu za izručenjem, ali u odredbi čl. 20 st. 2 toč. 7 propisano je da će „sud će odbiti priznanje europskog uhidbenog naloga ako je prema domaćem pravu nastupila zastara kaznenog progona ili izvršenja kaznenopravne sankcije, a postoji nadležnost Republike Hrvatske na temelju domaćeg prava“. Klasični zakonodavčev *ibis redibis*, koji potvrđuje da je ponekad dvostruka norma gora od pravne praznine.

Sud je dopustio izručenje, pribjegavši logičkom tumačenju zakona, uz sljedeću argumentaciju: da bi se moglo utvrditi da li je za nešto u državi izvršiteljici nastupila zastara mora postojati dvostruka kažnjivost, pa su u dosegu čl. 20 st. 2 toč. 7 ZPSKS EU samo takva djela, a ne i djela pobrojana u čl. 10 za koja se dvostruka kažnjivost uopće ne traži<sup>15</sup>.

Naravno da je bilo moguće i drugačije tumačenje, pa čak i drugačije logičko tumačenje. Recimo, prema aksiomu da je u pravu iznimka uvijek jača od pravila - i stoga je treba restriktivno tumačiti - moguće je bilo i odredbu čl. 20 o zastari tumačiti kao iznimku od odredbe čl. 10 da se za određena djela dvostruka kažnjivost ne traži. Izgleda da je upravo takvo shvaćanje svog djela imao na umu zakonodavac, koji je nakon citirane odluke „zaprijetio“ autentičnim tumačenjem<sup>16</sup> citiranog propisa. Ono je, do danas, ipak izostalo, ali vjerojatno zbog političkih razloga.

Stoga ja na ovom mjestu nudim jednu drugu mogućnost tumačenja citiranih zakonskih normi, u skladu s općeprihvaćenim načelom pravednosti: cilj je sustava kaznenog zakonodavstva da se za svako kazneno djelo odgovara pred sudom, a zastara je iznimka od tog pravila. Dakle, gledajući

<sup>13</sup> Koncept zastare kakav danas imamo u civilnom pravu - da ovisi o časti dužnika hoće li se na zastaru pozvati ili ne - zastario je u punom smislu te (igre) riječi. Naime, na zastaru se ne pozivaju samo oni koji to zaborave učiniti, uključujući tu i državu kao dužnika.

<sup>14</sup> NN 91/10, 81/13 i 124/13.

<sup>15</sup> Odluka VSRH br. Kž-eun 2/14-5 od 17. 01. 2014.

<sup>16</sup> O autentičnom tumačenju zakona općenito moglo bi se reći mnogo toga, ali baš ništa lijepoga: relikat prošlosti, negacija trodiobe vlasti - samo je dio odgovarajućih kvalifikacija. Da li bi uopće moglo biti riječi o teleološkom tumačenju zakona pokraj mogućnosti da zakonodavac daje autentična tumačenja svojih djela? Konkretno, kvaliteta tih tumačenja koji puta je zadivljujuća: tumačenje čl. 3 st. 1 Zakona o zateznim kamatama (NN 58/04) u obrazloženju se poziva na propis (čl. 401 ZOO) koji je stavljen izvan snage davno ranije, a tumačenje čl. 126 Zakona o policiji (NN 89/14) obrazlaže se doslovno „suprotno stajalište dovelo bi do nemogućnosti provedbe Zakona o policiji“(!?!).

teleološki, diskrepanciju dviju normi koje se odnose na odgovornost za moguće ubojstvo trebalo bi svakako, ako je to moguće, riješiti u korist norme koja odgovornost (još) omogućava. Dakle, u korist onoga što treba da bude opći zakon, a ne u korist suprotnog tumačenja.

Nadam se da je baš takva argumentacija bila na umu onima koji su odlučivali u opisanoj pravnoj stvari, budući da nas iskustvo uči da se teleološko tumačenje često maskira u logičko ili gramatičko, ili, jasnije, ono predstavlja motiv i neizrečeni podtekst za logičko ili gramatičko tumačenje. Razlog valjda leži u tome što su logika i gramatika znanosti, a teleologija to nije.

## 5. Načelo zaštite od političke diskriminacije

Nedavno se u praksi Upravnog suda u Zagrebu pojavio jedan od mnogo istovrsnih predmeta, koji su bili uzrokovani donošenjem novog Pravilnika o unutarnjem redu u Ministarstvu unutarnjih poslova. Tamo su smatrali da donošenjem novog Pravilnika o unutarnjem redu dolazi do oslobađanja svih rukovodećih radnih mjesta, te da ne bi trebali prije objave internog oglasa donositi rješenja o rasporedu svih zatečenih službenika na radna mjesta na kojima su zatečeni ukoliko ispunjavanju propisane uvjete, a samo za upražnjena objaviti interni oglas radi popune, već da to trebaju učiniti za sva (novo) sistematizirana mjesta.

Argumentirali su da je MUP u sklopu usklađenja s europskim standardima izradio Zakon o policiji koji je stupio na snagu 31. marta 2011. godine<sup>17</sup> (ZP), nakon čega su donesene Uredba o klasifikaciji radnih mjesta policijskih službenika<sup>18</sup>, Uredba o uvjetima za stjecanje policijskih zvanja, oznakama policijskih zvanja, funkcionalnim oznakama radnih mjesta, promaknuću i napredovanju kroz policijska zvanja<sup>19</sup>, Uredba o unutarnjem ustrojstvu MUP-a<sup>20</sup>, te Pravilnik o unutarnjem redu MUP-a 24. novembra 2011. godine. Temeljem članka 43 stavak 3 Uredbe o unutarnjem ustrojstvu ministar je bio dužan u roku 45 dana donijeti rješenje o rasporedu na radna mjesta državnih službenika. Međutim je tijekom trajanja toga roka od 45 dana donesena je nova Uredba o načelima za unutarnje ustrojstvo tijela državne uprave<sup>21</sup>, prema kojoj su promijenjena načela za unutarnje ustrojstvo ministarstava, te posljedično Uredba o unutarnjem ustrojstvu MUP-a<sup>22</sup>, a zatim i Pravilnik o unutarnjem redu od 28. jula 2012. godine. Dakle prije isteka roka od 45 dana prema Pravilniku o unutarnjem redu iz 2011. godine izmijenjena je regulativa, što je u konačnici dovelo do novog Pravilnika o unutarnjem redu iz 2012. godine. Zbog toga ne smatraju da su policijski službenici popunjavali radna mjesta na kojima su zatečeni 31. marta 2011. do donošenja rješenja o rasporedu na radno mjesto prema Pravilniku o unutarnjem redu od 24. novembra 2011. godine, već da su novim Pravilnikom o unutarnjem redu iz 2012. godine ustrojena nova radna mjesta, novi opis poslova, stručni uvjeti itd, a što raniji Pravilnik o unutarnjem redu iz 2001. godine nije sadržavao.

Tako su i postupili, raspisali su interne oglase, i izvršili izbor. Oni koji nisu izabrani mogli su uložiti žalbu Odboru za državnu službu, koji je prvostupanjska rješenja poništio uz obrazloženje

<sup>17</sup> NN 34/11, 130/12 i 84/14.

<sup>18</sup> NN 129/11 i 82/12.

<sup>19</sup> NN 129/11 i 15/13.

<sup>20</sup> NN 117/11.

<sup>21</sup> NN 154/11 i 17/12.

<sup>22</sup> NN 70/12.



da mjesta za koja su oglasi raspisani uopće nisu bila ispražnjena. Protiv takvih odluka Odbora za državnu službu MUP je podnio tužbe Upravnom sudu.

Sud je, rješavajući prvi takav predmet, tužbu odbio. Pozivajući se na prijelazne i završne odredbama ZP, odnosno na čl. 126 stavak 1 koji propisuje da „policijski službenici zatečeni u službi (...) nastavljaju s radom na svojim dosadašnjim radnim mjestima (...) do donošenja rješenja o rasporedu na radna mjesta prema Pravilniku o unutarnjem redu Ministarstva, usklađenom s odredbama ovog zakona“. Iz te odredbe sud je zaključio da zakonodavac smatra da svaki novi Pravilnik o unutarnjem redu treba biti usklađen s odredbama ZP, te ga se samo u kontekstu ZP može tumačiti. Budući da ZP u članku 63 propisuje tri slučaja u kojima se provodi raspored na radno mjesto policijskog službenika (prijem u policiju, ukidanje ustrojstvene jedinice ili radnog mjesta, smanjenje broja izvršitelja radnog mjesta), kod donošenja novog Pravilnika o unutarnjem redu postoji dakle mogućnost da se njime ustrojstvena jedinica/radno mjesto ukine ili da se smanji broj izvršitelja radnog mjesta predviđen ranijim Pravilnikom, te se samo u ta dva slučaja donosi novo rješenje o rasporedu u smislu odredbe članka 63, naravno, za rukovodeće službenike nakon internog oglasa u smislu odredbe članka 62 ZP.

Do takvog zaključka sud je došao kako tumačenjem zakonskim odredbama onako kako one glase, tako i njihovim teleološkim tumačenjem: cilj svake dobro uređene države je stručna i apolitična uprava, što podrazumijeva određeni stupanj sigurnosti i stalnosti državnih službenika, a ne mogućnost da se donošenjem novih Pravilnika o unutarnjem redu sva službenička mjesta „stavljaju na raspolaganje“. Napominjem da ima i drugačijih publiciranih mišljenja<sup>23</sup> o istom pravnom problemu.

Zakonodavac je na presudu reagirao donošenjem vjerodostojnog tumačenja čl. 126 st. 1 u vezi s čl. 60, 62 i 63 ZP<sup>24</sup> (o tom institutu je u ovom radu već bilo riječi). Možda samo već rečenom treba još dodati da je u upravnom pravu i u upravnom sporu vjerodostojno tumačenje još nakaradnije nego u drugim granama prava, budući da je stranka u sporu zbog kojeg se tumačenje donosi redovito ujedno i tvorac i predlagač zakona koji se „tumači“.

## 6. Načelo posebne skrbi o udovicama

U Zakonu o pravima hrvatskih branitelja Domovinskog rata i članova njihovih obitelji<sup>25</sup> bilo je u čl. 117 određeno da „bračni drug stupanjem u brak gubi prava iz ovoga Zakona koja je ostvario kao član obitelji smrtno stradaloga hrvatskog branitelja iz Domovinskog rata“. To će reći da je udovica smrtno stradaloga branitelja, koja je temeljem tog statusa ostvarila pravo na npr. osobnu mirovinu ili invalidninu, to pravo gubila ako bi se ponovno udala.

Zakon je u tom dijelu izmijenjen 2012. godine<sup>26</sup> tako da gore citirana zakonska formulacija sada glasi „ne gubi prava“. Vjerojatno je zakonodavac reterirao razumjevši da je brak također ustavna kategorija, a spolna sloboda ljudsko pravo<sup>27</sup>.

<sup>23</sup> V. povijesno tumačenje u tekstu A. Rajko, *Jesu li internom oglasu podlijegala sva rukovodeća radna mjesta iz članka 60 Zakona o policiji?*, <http://www.iusinfo.com.hr/DailyContent/Topical.aspx?id=18442>.

<sup>24</sup> NN 89/14.

<sup>25</sup> NN 117/04, 92/05, 107/07, 65/09, 137/09, 55/11, 140/12, 19/13 pročišćeni tekst, 33/13, 148/13 i 92/14.

<sup>26</sup> NN 140/12.

U praksi Upravnog suda u Zagrebu pojavili su se slučajevi udovica smrtno stradalih branitelja koje su se u međuvremenu preudale i izgubile pravo (prema odredbi temeljnog Zakona iz 2004), da bi stupanjem na snagu izmjena i dopuna Zakona iz 2012. ponovno postavile upravnom tijelu zahtjev za priznanje prava na invalidninu. U prijelaznim i završnim odredbama ove izmjene/dopune Zakona ništa se ne govori o tome što s takvim slučajevima.

Upravna tijela su u prvom stupnju takve zahtjeve usvajala i priznavala pravo, ali je nadležno ministarstvo u drugom stupnju ta rješenja poništavalo, uz obrazloženje da se izmjene i dopune Zakona iz 2012. odnose samo na osobe koje su tada pravo još imale (nisu još stupile u novi brak), a ne i na one koje su pravo već ranije, stupanjem u novi brak, izgubile.

Presudom posl. br. UsI-2853/13-8 sud je poništio takvo drugostupanjsko rješenje, uz obrazloženje da prema zakonu udovici smrtno stradalog pripada pravo na obiteljsku invalidninu, *ipso facto*, zbog smrti za trajanja braka, dok je ostvarenje tog zakonskog prava ovisno o zahtjevu ovlaštenika i posljedičnom upravnom aktu. Zakon kaže „ne gubi pravo“, a ne „neće izgubiti pravo“, pa se iz toga zaključuje da se izmjene i dopune iz 2012. odnose i na slučajeve kada se udovica preudala prije nego što su stupile na snagu.

Dakle, sud se poslužio gramatičkim tumačenjem zakonske norme. A moglo se (možda i trebalo) odluku obrazložiti preko načela iz čl. 57 st. 3 Ustava RH, koji glasi „Posebnu skrb država posvećuje zaštiti hrvatskih branitelja, hrvatskih ratnih vojnih invalida, udovica, roditelja i djece poginulih hrvatskih branitelja“. Možda je trebalo naglasiti da se dvojbena odredba u nekom zakonu nikako ne može protumačiti na štetu osobe kojoj prema slovu Ustava pripada posebna skrb. Takva osoba je slabija, po prirodi stvari ili nesretnim slučajem oštećena, pa nejasnoću treba tumačiti *in favorem laesi*.

Sasvim je drugo pitanje da li je priroda povrede koju pretrpi bilo koja žena poginulog branitelja takva da joj invalidninu treba isplaćivati doživotno, neovisno o npr. njezinoj dobi u vrijeme kad je ostala udovica, ili o duljini prethodnog trajanja braka, ili slično. U nekom vremenu državni organi kao da su se utrivali koji će podijeliti više različitih prava određenim kategorijama građana. Ali dok zakon postoji, treba ga primjenjivati, te tumačiti na razuman način. Niti su sudovi čuvari državnog proračuna, niti se može zbog besparice, na mala vrata, lošim tumačenjem popravljati loš zakon.

## 7. Načelo pravičnosti

Načelo pravičnosti relativno često susrećemo u odštetnom pravu, kao nužan korektiv, budući da i najbolja pravna norma, uslijed raznolikosti životnih događaja, može dati u svojoj primjeni neželjeni rezultat. Štoviše, postojanje izriječom načela pravičnosti, potvrđuje tezu iz uvoda ovom radu, da bi dobro bilo da je pravo još i pravično. Ne želeći se ponavljati, iznijet ću u nastavku primjer za primjenu načela pravičnosti u odštetnom pravu.

Do sada je u teoriji bila mjestimično sporna primjena čl. 1072 st. 2 Zakona o obveznim odnosima<sup>28</sup> (ZOO), koja regulira odgovornost vlasnika motornih vozila u slučaju nezgode, a koja određuje da „ako postoji obostrana krivnja, svaki vlasnik vozila odgovara drugome za njegovu

<sup>27</sup> Sudska je praksa već davno utvrdila da je npr. nemoralan oporučni uvjet da supruga bude nasljednica ako se ponovno ne uda, VSRH GŽ-1649/61 i dr.

<sup>28</sup> NN 35/05 i 41/08.

štetu razmjerno stupnju svoje krivnje“. Bilo je, naime, mišljenja da bi tako u slučaju nejednakih šteta jedan od vlasnika mogao odgovarati za iznos veći nego što je uopće iznos štete na drugom vozilu<sup>29</sup>. Bez ambicije da se ovdje šire bavim tim pitanjem, moram primijetiti da problem niti ne percipiram u toj odredbi, budući da je iz zakonske formulacije „za njegovu štetu“ jasno vidljiva primjena općeg principa odštetnog prava da naknada ne smije premašiti štetu.

Smatram da je nejasnija, a time i spornija, odredba čl. 1072 st. 3 ZOO, koja glasi „Ako nema krivnje nijednog, vlasnici odgovaraju na jednake dijelove ako pravičnost ne zahtijeva što drugo“. Gotovo identičnu odredbu imao je, u čl. 178 st. 3, i raniji ZOO iz 1978. godine. Dakle, prema pozitivnom pravu vlasnici motornih vozila odgovaraju jedan drugome za štetu, ako krivnje nema, na jednake dijelove, uz primjenu kriterija pravičnosti. Za rješavanje, srećom rijetkog, slučaja da se frontalno sudare stari „fićo“ i novi „merdžo“, pa još bez krivnje njihovih vlasnika, zakon je trebao propisati da će svatko od vlasnika snositi vlastitu štetu. Šteta nastala bez ičije krivnje slučajna je šteta, a *casum sentit dominus*.

Međutim, kada je već propisano drugačije, pokušajmo privesti kraju fingirani slučaj. Na „fići“ je nastala je totalna šteta, oštećen je prednji odbojnik i ima par ogrebotina, dakle punih 200 eura. Na „merdži“ je šteta mala, prednji odbojnik i par ogrebotina, jedva 3.000 eura. Dakle, ukupna šteta iznosi 3200 eura. Kod odgovornosti na jednake dijelove svaki bi od vlasnika mogao od drugog potraživati naknadu vlastite štete do visine 1.600 eura. Nakon kompenziranja međusobnih obveza, ostalo bi da vlasnik „fiće“ plati onome drugome 1.400 eura. Naravno da razlozi pravičnosti redovito zahtijevaju nešto drugo, osim ako je nekim čudom vlasnik „fiće“ perverzno bogati kolekcionar starih automobila, a vlasnik „merdže“ lakoumni razmetljivac koji je svu svoju kreditnu sposobnost uložio u kupnju skupog vozila.

Prilično sam siguran da bi za opisani slučaj razlozi pravičnosti zahtijevali da svaki vlasnik snosi vlastitu štetu, da ne ispadne rezultat *summum ius – summa iniuria*.

## 8. Odvjetništvo kao ustavna kategorija i parnično načelo pomoći neukoj stranci

Jedno od spornih pitanja primjene parničnog postupka jest da li se načelo pomoći neukoj stranci treba primjenjivati i kada je stranka u parnici zastupana po odvjetniku. Naime, stranka baš zbog toga angažira odvjetnika da ne bi bila neuka u postupku, pa bi bilo logično zaključiti da, inače neuka, stranka gubi to svojstvo angažiranjem odvjetnika. Međutim, i dio teoretičara, kao i dio praktičara, opiru se primjeni takvog zaključka.

U Zakonu o parničnom postupku<sup>30</sup> (ZPP), u zadnjoj noveli, dopunjeno je načelo pomoći neukoj stranci tako da je čl. 11 pridodan st. 2, pa sada glasi: „(1) Stranku koja se iz neznanja ne koristi pravima što joj pripadaju prema ovom zakonu sud će upozoriti koje parnične radnje može poduzeti. (2) Iznimno od odredbe stavka 1. ovoga članka, stranku koja je pravna osoba ili fizička osoba koja obavlja određenu registriranu djelatnost, sud neće upozoriti koje parnične radnje može poduzeti ako se radi o sporu u vezi s njezinom djelatnošću<sup>31</sup>“.

<sup>29</sup> I. Crnić, *Naknada štete*, Zagreb 1995, s. 59.

<sup>30</sup> NN 53/91, 91/92, 112/99, 117/03, 84/08, 123/08, 57/11, 148/11 pročišćeni tekst i 25/13.

<sup>31</sup> Mora se primijetiti da pridodani st. 2 razotkriva da se u pomoći neukoj stranci ne radi o pomoći prilikom korištenja procesnih prava (što bi jedino održalo koliko-toliko neutralnu poziciju suda, kakvu zahtijeva i čl. 29

Već ranije, novelom iz 2003. godine, u čl. 89a djelomično je u parničnom postupku ograničena mogućnost strankama da biraju punomoćnika, na način da je kao punomoćnika – uz rijetke iznimke<sup>32</sup> – moguće izabrati samo odvjetnika. Novelom iz 2008. godine<sup>33</sup> uvedena je praktički, dodavanjem čl. 91a, postulacijska sposobnost za izjavljivanje izvanrednog pravnog lijeka revizije, pa stranka može sama za sebe to učiniti jedino ako ima pravosudni ispit, inače mora angažirati odvjetnika.

Obje citirane novele jasno pokazuju pravac evolucije ZPP-a u korist smanjivanja područja primjene načela pomoći neukoj stranci, te u korist jačanja principa zastupanja stranaka po odvjetniku kao presumirano kvalificiranoj i pravu vičnoj osobi.

Republika Hrvatska jedna je od rijetkih zemalja koje u Ustavu, u čl. 27 spominju i definiraju odvjetništvo kao “samostalnu i nezavisnu službu koja građanima osigurava pravnu pomoć u skladu sa zakonom”. To praktično pokazuje koliki je značaj odvjetništva za pravni sustav. Odvjetnik nije pravno neuk, odnosno ne bi to smio biti. U čl. 87 Kodeksa odvjetničke etike<sup>34</sup> propisano je da se „odvjetnik dužan suprotstaviti se ako se suci prema njemu, njegovu vježbeniku i njegovoj stranci odnose kao prema podređenim osobama, te ih svojim držanjem i ponašanjem treba uvjeriti da su odvjetnici i suci suradnici u ostvarivanju bitno iste zadaće i da su stoga jednakog položaja“.

Zbog toga sudovi ne bi, ne samo trebali, nego niti smjeli, primiti tužbe na zapisnik<sup>35</sup>, kao ni slati tužbe na ispravak strankama koje su zastupane po odvjetnicima. Jedini način pomoći neukoj stranci moguć je u primjeni odredbe čl. 296 st. 1 ZPP-a koji određuje da “ako stranka (...) nije u stanju jasno i određeno izjasniti se o predmetu o kojem se raspravlja, a nema punomoćnika, sudac (...) će je upozoriti na potrebu da uzme punomoćnika“.

Svako pravo, kao svoje naličje, mora nositi i odgovornost. Stoga smatram da ustavno načelo o odvjetništvu kao posebnoj službi zaduženoj za pravnu pomoć treba biti tumačeno i primjenjivano na način da se kroz njegovu prizmu tumači načelo pomoći neukoj stranci deklarirano u zakonu tj. pravnom propisu nižeg ranga. Ustavno načelo ovdje ima interpretativni značaj ne za zakon, već za zakonsko načelo.

## 9. Završne napomene

U uvodu ovog rada pošao sam od toga da je moral korijen prava i pravnog sustava. Jasno mi je da se takva teza može činiti anakronom, posmatrana s aspekta pozitivističke teorije prava. Na

---

Ustava RH), već o očitijoj pomoći u pogledu materijalnog prava. Naime, bavljenje nekom djelatnošću je materijalnopravno pitanje, a procesom se kao djelatnošću bave jedino odvjetnici ili – sud.

<sup>32</sup> Pravnu osobu može kao punomoćnik zastupati osoba koja je s njome u radnom odnosu, ako je potpuno poslovno sposobna, a fizičku osobu kao punomoćnik može zastupati srodnik po krvi u pravoj liniji, brat, sestra ili bračni drug – ako je potpuno poslovno sposoban i ako se ne bavi nadriparstvom.

<sup>33</sup> NN 84/08.

<sup>34</sup> NN 64/07.

<sup>35</sup> Usporediti odredbu čl. 25 st. 1 Zakona o upravnim sporovima, NN 20/10 i dr.

kraju sam spreman ponuditi na razmišljanje još dva argumenta u korist svoje polazne teze, odnosno Dworkinovog tzv. principa integriteta<sup>36</sup>.

Kao prvo, ako postoje općeprihvaćena pravna načela – a čini se da postoje – onda su ona sigurno moralne prirode, inače ne bi bila opće-prihvaćena. Zakonom se može propisati gotovo sve zamislivo, i može se postići da se takav zakon provodi u praksi, ali se ne može postići da nemoralan<sup>37</sup> zakon bude „općeprihvaćen“, barem ne na neko duže vrijeme.

Kao drugo, analizom slučajeva izloženih u ovom radu lako je doći do zaključka da spomenuti zakoni nisu uvijek imali moralne ciljeve, ali je svako tumačenje zakonske norme koje je poduzeto pošlo s moralne točke gledišta i prema moralnom rezultatu. Dakle, teleološko tumačenje uvijek je pošlo od pretpostavke zakona kao sredstva za postizanje poretka u skladu s moralnim principima. Zakon se tumačio onako kakav bi trebao biti, a ne onakav kakav je, možda, sam želio biti. Da li je takvo postupanje dobro, i smije li se tumačenjem u zakonu tražiti nešto čega u njemu nema? Trebalo bi odgovoriti protupitanjem: kakva bi to bila sudbena vlast, i što bi bilo sa zaštitom ljudskih prava, ako bi zakonodavac sam tumačio zakone, a sud bi ih tek mehanički primjenjivao?

Zbog toga zakonodavac mora biti oprezan i nomotehnički dobro potkovan kada donosi zakon koji za cilj ima negaciju nekog općeprihvaćenog (moralnog) principa, jer mu prijete da se u primjeni pojavi sudsko tumačenje u suprotnom smjeru, kao negacija negacije prava. U suprotnom, čini se da će autentična (vjerodostojna) tumačenja zakona postati prije pravilo, nego iznimka. Kao u vremeplovu, kadija te tuži – kadija ti sudi.

---

<sup>36</sup> R. Dworkin (*Carstvo prava*, Beograd 2003, s. 191) navodi da „postoje dva principa političkog integriteta: zakonodavni, koji nalaže da zakonodavci pokušaju da uredi sve zakone na moralno koherentan način, i pravosudni, koji nalaže da se zakon, koliko je to moguće, sagleda u tom smislu“.

<sup>37</sup> Pri čemu je drugo pitanje što je moral društva u kojem se konkretni zakon donosi. Ali općeljudski moralni temelji jači su i od državnih granica kao prirodnih granica važenja zakona. Navedeno je predstavljalo *raison d'être* nuernberških procesa.